

EVROPSKO ISKUSTVO U RADU IMAMA U DIJASPORI

Mustafa KLANCO

“Samo Allahovom milošću ti si blag prema njima, a da si osoran i grub, pobjegli bi iz tvoje blizine”

(Alu-Imran 159. ajet)

Govoreći o imamu u dijaspori, mi uvijek govorimo barem o dvome: o imamu koji svoje poslanje vrši izvan autentičnog islamskog ambijenta, pa se stoga za njega pretpostavlja da posjeduje naročita potrebna znanja i sposobnosti, i o dijaspori, s posebnom pažnjom posvećenom neislamskom okruženju u koje se musliman što se našao izvan svoje matice ima utkati i u njemu očuvati. Imam u dijaspori mora biti specijalizirana osoba za novo polje rada, isto kao što takvi moraju biti, naprimjer, imami u vojsci, imami kao nastavnici vjeronauke u školi, imami u bolničkim ustanovama i rehabilitacionim centrima, imami u domovima za odgoj ili u kazneno-popravnim ustanovama i sl.

Imam i imamet

Izraz „imam“ u Kur´anu je upotrijebljen dvanaest puta, i to u vrlo različitim značenjima kao što su: znak, oznaka, uzorak, vođa, iz čega se da naslutiti da je riječ o onome ko je predvodnik i stoga posjeduje duhovnu, intelektualnu i moralnu moć, jer zastupa veličanstvenu ideju islama.

Na tragu razmatranja određenja mjesta imama u islamskom svijetu susrećemo dva gledišta. Jedno je formirano na području Irana

i šijskog duhovnog utjecaja, a drugo pripada područjima arapskog islamskog civilizacijskog kruga. Šiije imamu daju ogromnu duhovnu i društvenu moć. On je harizmatična ličnost, i samo on može predvoditi vjernike u molitvi, društvu i državi. Pravo na vlast prirodno mu pripada, i može ga sam uzeti (zejdijske). Ono što resi imama jest umjetnost, moralnost, zdravlje (duhovno i tjelesno), ali i vještina vladanja. On je dužan širiti vjeru, čuvati je, predvoditi ljude u vjeri, ali, istodobno, i u vlasti ih zastupati. Čak mu neki, krajnje ekstremni, pripisuju i ma´sum - nepogrešivost (npr. ismailije).

Drugi koncept je raširen u sunijskom svijetu islama. U njemu je imam isključivo vjerski službenik. Imamovo društveno angažiranje, izvan džamijskog prostora i uloga u društvu, na nivou je običnog građanina. U ovakvim okolnostima i sama džamija - zatvarajući se pred izazovima svijeta i pretvarajući se u stjecište ljudi koji su došli samo obratiti se Bogu u zajedničkom klanjanju, dok sve drugo traže i dobivaju izvan džamije, u drugim društvenim ustanovama - izgubila je mnogo od svog prvotnog značaja. Šejh Kardavi stoga ozbiljno upozorava: “Hutbe koje se drže u džamijama postaju mrtve, jer se čitaju iz zbirki, a sastoje se od kitnjastih izraza i riječi koje se rimuju. Sve one kruže oko jedne teme, a to je preporučivanje sustezanja od ovog svijeta, podsjećanja na smrt, kušnju u kaburu i patnju na budućem svijetu. Kada imam pak želi biti kritičan i zastupati slobode i prava čovjeka pred nepravdom sistema i osionih pojedinaca, kaže

mu se: 'Hatib se miješa u politiku!' U sličnom tonu piše i H. Dozo.

Na sredini između ova dva oprečna poimanja uloge i zadaće imama nalazi se Turska, zajedno s područjima njenog utjecaja, kao i područjima nekadašnje turske vladavine. Ovdje je imam u svojstvu predvodnika u namazu, vaiz, hattib i muallim, ali, istovremeno, on ima tihu moć koja utječe na društvene tokove, političku moć i vlast. Ovakvom gledištu priklanja se i ulema s područja Balkana, na koju je izuzetno utjecala turska predstava o ulozi imama. Drugi utjecaj na njih je izvršila hereza Crkve bosanske, koja se formirala i opstojala u trajnom suprotstavljanju i otporu prema isključivosti i agresivnosti katoličanstva sa zapada i pravoslavlja s istoka. Dobri Bošnjani imali su duhovnike koji su čuvali čistotu nauka, svoj narod i tlo bosansko. Ovaj trokut borbe za opstojnost vjere, naroda i države nastavit će imami u razdoblju turske vladavine, u doba Austro-Ugarske, Jugoslavije, pa i danas. S obzirom na okruženje, neophodna je kohezija moći u žiži očuvanja vjere, naroda i države jer sve troje su još od srednjeg vijeka bili u pitanju. S ovih stajališta valja promatrati kako ulogu i zadatke imama u matici tako i u dijaspori. U samoj matici Bosni demografska muslimanska mapa doživjela je velike promjene na štetu muslimana. U mnogim krajevima većinsko se muslimansko stanovništvo svelo na 10%, i još manje, a velik je broj mjesta u kojima muslimana danas uopće nema. Ovo također dovodi do potrebe da se postavi pitanje muslimana u dijaspori i njihovog vodstva u okvirima same Bosne. Iz ovakvog duhovnog habitusa iznikla je posebna uloga imama među Bošnjacima, gdje je preče bilo održati se i trajati negoli stjecati nova znanja, razvijati ih i prenositi. Međutim i na polju znanja naši alimi i imami, u kratkim razdobljima mira i sigurnosti, bilježili su velike uspjehe u odnosu na svoju malobrojnost i situiranost na samoj periferiji islamskog svijeta.

Dijaspora

S pojmom "dijaspora" islamski se svijet u nekom smislu suočio još u ranoj fazi svojega razvoja razlikujući tri tipa sredine u kojoj su muslimani

živjeli i djelovali. To su: *daru-l-islam* (država s islamskom vlašću), *daru-l-ahd* (država s kojom je sklopljen ugovor o međusobnom poštovanju i priznanju, sigurnosti i ekonomskim odnosima) i *daru-l-harb* (ona društvena i državna sredina koja je neprijateljska prema islamu i muslimanima). Međutim u središtu ovakvih razmatranja stoji superioran islamski svijet. Nažalost, danas su se odnosi islamskog i neislamskog svijeta znatno promijenili.

Kada se danas govori o dijaspori, onda se ponajprije misli na muslimane radnike u razvijenim zapadnoevropskim zemljama. Brojna je na Zapadu muslimanska dijaspora, i ona pokazuje tendencije daljeg rasta. U neprestanoj potrazi za jeftinom, svježom i zdravom radnom snagom otvaraju se mogućnosti uposlenja i osiguranja pristojnog života za mnoge iz azijskih, afričkih i evropskih zemalja, a među njima smo i mi, muslimani s područja Bosne i Hercegovine i Balkana.

Niz je pitanja i problema s kojima se u dijaspori susreću muslimani, pitanja koja moraju biti važnom dionicom djelovanja imama u dijaspori. Evo nekih.

- Suočenje s visoko razvijenim znanjem i njegovom neposrednom primjenom u praksi, što je u vezi s novim sistemom organiziranja rada, te prilagođavanjem novim tehnikama i tehnologijama, višoj kvaliteti proizvoda i usluga. Osim na radnom mjestu, ovo okupira radnika i u kući te ustanovama u kojima se dodatno obrazuje i usavršava. On naprosto ostaje zarobljen u novom sistemu rada i proizvodnje. Sve je manje posvećen sebi i porodici.

- Sljedeći je izazov zapadna kršćanska kultura i civilizacija. I za same kršćane to je nov susret s poimanjem vjere i crkvom, a za muslimane pogotovo. Jedan tradicionalni model, nekad uspješan i funkcionalan, ovdje biva doveden u nove odnose i nova sukobljavanja i trpi promjene. Ozbiljno se postavlja problem očuvanja islamskog identiteta u neislamskom društvu. Jedna druga tradicija koja je iz islama prešla u narodno običajno reguliranje dopuštenog i zabranjenog, pohvalnog i pokudenog, čitav taj svijet regula, normi, običaja - dolazi u susret sa sredinom koja sve dopušta i u središte stavlja samog pojedinca.

- U dijaspori nema prirodnog i harmoni-

čnog sklopa povezanosti u jedinstveni prostor (rad, porodica i srodnici, komšiluk, džamija i imam). Životni se prostor doima razbijenim i razjedinjenim; on je podređen industriji, radu i kapitalu. Ovu tradicionalnu povezanost zamjenjuju veze na osnovu zadovoljenja interesa i potreba, ponajprije u sferi rada i osposobljavanja za rad, osiguranja povoljnih stambenih i rekreacijskih uvjeta, a onda zadovoljenja potreba iz oblasti kulture i vjere. Potrošački duh Zapada razvio je niz potreba kod savremenog čovjeka. Mnoge od njih tek nose puki naziv "potreba", a u suštini se radi o gospodarenju nad čovjekom u njegovom slobodnom vremenu.

• Na ovo se nadovezuje i vidno smanjenje uloge primarnih grupa, veza i odnosa, to jest uloge roditelja, porodice kao cjeline i krvnosrodničke povezanosti i utjecaja. Ova socijalna povezanost po porijeklu u jednoj je urbanoj sredini vrlo slaba i nedovoljno utjecajna.

Naši imami u dijaspori

Na ove izazove pred kojima su se našli, imami na Zapadu odgovorili su nespremno i neujednačeno. Tu se susreću:

- 1) bosanski tradicionalisti;
- 2) novi istočnjački tradicionalisti-reformisti;
- 3) imami koji se drže pozitivne tradicije i ujedno čitaju znakove vremena i sredine u kojoj djeluju. Uvjetno ih možemo imenovati kao one koji uspješno povezuju tradicionalno i savremeno.

Grupa imama bosanskih "tradicionalista" najbrojnija je i predstavlja izraz prepoznatljivog tipa imama koji se lahko susreće u našoj bosanskoj sredini. On je uporan *mukallid*, privrženik ustaljene prakse i mišljenja. Nepovjerljiv je prema novinama i drži da mu je u imamskom pozivu već sve zadato i propisano. Odan je ustaljenim aktivnostima imama predvodnika u namazu; kao hatib govori o uobičajenim temama, a kao muallim drži se propisanog plana i programa vjerske pouke. Nastoji udovoljiti upravi džemata, džematu, kao i višim organima i ustanovama Islamske zajednice. Umjereno je aktivan na planu

zaštite interesa islama i Bošnjaka. Ostavlja dojam pouzdane osobe. Drži da je otvaranje islamske zajednice u svijet sredine u kojoj djeluje pogubno i za vjeru i za vjernike podjednako i smatra da spas leži u izolacionizmu porodice i islamske zajednice pred agresivnošću zapadnog društva. Njegov govor o islamu prislan je i razumljiv starijoj populaciji i novopridošlim doseljenicima. Posao doživljava kao profesiju.

"Novi istočnjački tradicionalist-reformist" jest imam koji je nova pojava u bosanskoj sredini i u dijaspori. Svoj nastanak duguje neotradicionalistima iz arapskog islamskog svijeta. On lahko i bez sustezanja odbacuje bošnjačku islamsku tradiciju, da bi, isto tako s lahkoćom, prihvatio arapsku tradiciju i folklor. Naprimjer, muškarac će odbiti da obuče bosanske šalvare, kako bi obukao arabljansku galabiju ili afganistanske šalvare, a žena će odbaciti bosansku šamiju zamjenjujući je crnom arabljanskom šamijom. On je još nepovjerljiviji od "bosanskog tradicionalista" prema sredini u kojoj živi i djeluje. On dovodi u pitanje gotovo cjelokupnu dosadašnju islamsku misao i praksu utemeljenu u našoj petstogodišnjoj tradiciji. Traži da se sve dovede u pitanje i da se svemu daju nova određenja. Uzor mu je život Muhammeda, a.s., i život ashaba, te stoga nastoji biti što vjernija njihova kopija. Imamom, kao u prvim godinama islama, on smatra svaku osobu koja posjeduje dovoljne moralne i obrazovne kvalitete. Do formalnog statusa imama u džematu ne drži mnogo niti vrši ustaljene forme zajedničkog ibadeta kroz zikr, tevhid, mevlud. Rado je u društvu ljudi istih nazora. Kao pouzdanu literaturu drži samo ona izdanja knjiga koje sami u visokim nakladama štampaju i besplatno dijele. Formalno su vezani uz Islamsku zajednicu. Nju drže nedovoljnom zaštitnicom interesa islama. O narodu i državi imaju zamagljenu sliku. Muslimane koji su sa svojih ognjišta izgnani na Zapad vide kao pozitivnu okolnost za širenje "ideje islama". One što drugačije od njih misle smatraju onima koji u vjeru uvode novotarije, a često ih optužuju i za nevjerovanje. Misijski su usmjereni u pravcu privlačenja mladih i u tome imaju određenog uspjeha. Posao doživljavaju kao pozivanje u vjeru i na tom su planu uporni, s velikim odricanjima. Često zadivljuje snaga uvjerenja koju posjeduju.

Oni imami koji uspješno povezuju “tradicionalno i savremeno” također su nova i rijetka pojava. Ovakav imam buni se protiv učmalosti i nedjelotvornosti. On teži brzim i dinamičnim kretanjima i promjenama. Dobro poznaje nauk islama i društvenu sredinu u kojoj djeluje. Obrazuje se na djelima tradicionalista, ali i savremenih teoretičara islamske misli. U ovoj misli traži odgovore na pitanja koja mu postavlja svijet u kojem živi. On ne želi izoliranog vjernika, nego onog koji je od ovog svijeta, iz kojeg on crpi sve kvalitete života, ali u kojem on nudi islam kao moć za prevladavanje svih tegoba. On ne drži da mu je u poslu sve zadato, te stoga redovito nudi više. On je uvijek dovoljno oprezan da sačuva sve pozitivne tekovine naslijeđa, znajući koliko je bitno da vjera funkcionira i kao narodna filozofija življenja, kao kultura i tradicija. On je blagi prijelaz iz tipično tradicionalnog i tradicionalističkog u tradicionalno-savremeno. Prihvaćen je kod prve generacije, a još više kod druge generacije doseljenika, koji u njemu vide snagu dovoljno moćnu da ih vodi sigurno i uspješno. On nije poput “novog istočnjačkog tradicionaliste”, koji se nerijetko doima kao neko ko je iz nekog drugog svijeta zašao u svijet sekularizirane Evrope. Imam što povezuje tradicionalno i savremeno oslobađa i sebe i druge “neinteligentne poslušnosti i mentalne skleroze” (Seyyid H. Nasr). On pruža nadu u budućnost. Svoj poziv doživljava kao radost i zadovoljstvo. Drži da je u službi uzvišenog poziva za koji se traži veliki intelektualni, duhovni i moralni napor.

U odnosu na angažiranje u dijaspori susrećemo sljedeće kategorije imama:

Prvu kategoriju čine imami koji su na temelju potreba džemata u dijaspori, a po odabiru viših organa Islamske zajednice, upućeni na polje svog djelovanja, uz održavanje kontakata s maticom Bosnom i Sandžakom. Pored ovih imama uposlen je i dio imamskog kadra koji se u prognaničkom valu našao izvan Bosne među prognanicima.

Drugu kategoriju imama čine oni koji su zadržali status prognanika i djelimično su angažirani u radu s džematom. Ovi imami svoj uspjeh pokazali su djelovanjem kroz prognaničke centre i domove.

Sljedeću kategoriju sačinjavaju imami rad-

nici. To je kategorija imama koji su svoje stalno zaposlenje našli izvan Islamske zajednice, ali u slobodnom vremenu bivaju angažirani u džematu u svojstvu pomoćnika stalno uposlenom imamu (pri vjerskoj pouci, vršenju obreda i sl.).

Na koncu, posebnu kategoriju čine imami uposleni izvan Islamske zajednice koji ne bivaju angažirani u svojstvu imama. Oni svoj doprinos daju kroz rad u administraciji IZ-e, u radu uprave i na druge načine.

Neke praktične upute

U dijalogu s lokalnim predstavnicima drugih vjerskih zajednica i crkava pažnju treba usmjeriti na sljedeća pitanja.

Pitanja koja kršćani postavljaju muslimanima:

1. Je li naš i vaš Bog jedan te isti? Kakav stav imate o našim poslanicima? Da li smo mi, kršćani i židovi, za muslimane nevjernici?
2. Kakav značaj Kur'an ima za vas? Da li se on može shodno vremenu interpretirati i na novi način tumačiti?
3. Šta treba poduzimati u pogledu odgoja i brige muslimanske djece? Da li vaša djeca idu i u vjerske dječije vrtiće i škole? Ako je tako, kakve probleme to donosi sa sobom?
4. Da li se isključenje žene iz društvenog života, kao što je slučaj u Afganistanu, smatra poželjnim u islamu te da li se masakri koji se svakodnevno dešavaju u Alžiru mogu poistovjetiti sa slikom islamske države?
5. Kakav stav imate prema ovdašnjem društvu i državnom uređenju, prema demokratiji i pluralizmu, ljudskim pravima i Ustavu?

Pitanja koja muslimani postavljaju kršćanima:

1. Jedan nekršćanin može steći dojam da kršćani obožavaju tri boga, oca, sina i svetog duha. Da li je moguće poistovjetiti takvo učenje o trojstvu sa monoteizmom?
2. Za nas muslimane je nepojmljivo da se sinovi Ademovi, a.s., terete za njegov grijeh te da je Isa, a.s., kroz raspeće na sebe preuzeo iskon-

ski grijeh čovječanstva. Kakav značaj ima križ za kršćane?

3. Da li Biblija za kršćane važi kao Božija riječ kao što to Kur'an za nas muslimane važi? Na koji način je Biblija prenošena i sakupljana? Da li način njenog zapisivanja i prevođenja isključuje ljudske primjese?

4. Da li je Papa bezgrješan? Da li su njegove upute obavezujuće za kršćane? Ko može postati papa? Kakve razlike postoje između evangelističke i katoličke crkve?

5. Zbog čega svećenici moraju živjeti u celibatu te zašto se redovnice moraju odreći braka i seksualnosti? Da li žene mogu postati svećenici i, ako ne, zbog čega?

6. U kakvom odnosu stoji kršćanstvo prema ostalim religijama (islam, židovstvo, budizam, hinduizam)? Da li se Božije zadovoljstvo može postići samo kroz kršćanstvo i crkvu? Kakve ciljeve ima danas misionarstvo?

U međumuslimanskom dijalogu sa turskim, arapskim, iranskim, albanskim i drugim džematima uspostaviti saradnju na ravnopravnom nivou.

Odbor formirati da svaki član ima konkretno zaduženje za određeni broj džematlija. Broj devetnaest je dobar iz dva razloga. 1. Svaki odbornik zadužen je da komunicira sa 10-15 članova, a u slučaju da džemat dođe u krizu devetnaest ljudi može određeno vrijeme finansijski pokrivati troškove.

Prema muslimanima se treba odnositi shodno onome što oni jesu. Kao ljudi koji griješe, kojima treba otvoriti vrata nade u Božiju milost i oprost.

Suditi o ljudima po vanjskim postupcima a njihove tajne i konačni sud ostaviti Allahu, dž.š., da im sudi. Vjerovati da svako onaj ko vjeruje u Boga, dž.š., i Muhammeda, a.s., u sebi ima hajra iako je grješnik. Poslanik je nama uzor a on se odnosio prema ljudima kao ljekar prema bolesnicima, a nije se odnosio kao policajac prema kriminalcima. Naš čovjek bavi se svim na jednoj tankoj površini jer je garib i ne smijemo ga puno opteretiti jer neće moći izdržati i otići će u krajnost. Svaka krajnost u Bošnjaka cijepa malobrojni bošnjački korpus. U jednom hadisu Poslanik, s.a.v.s., kaže: "Ova vjera je uistinu jaka, pa u nju ulazite polahko, jer onaj ko bude previše

brzo tjerao svoju jahalicu (tj. pretjeravao u vjeri) niti će na cilj stići niti će mu jaholica ostati u životu."

U džematu akcije voditi pod motom: kupovina objekta. Dobro procijeniti mogućnosti džemata. Sve što je iznad mogućnosti donosi belaj a što je ispod mogućnosti sramotu. Jedna kineska poslovice kaže: Ne mnogo, nego na mnogo načina." Mnogo toga u radu ne uspijemo jer ne znamo o tome jednostavno i otvoreno govoriti.

Moćna komunikacija dolazi iznutra. Nemojmo dopuštati sebi i tražiti da budemo nadmoćni nad džematlijama i da im kažemo da nemamo za njih vremena.

Kada su u pitanju djeca, mekteb treba voljeti, djeca moraju osjetiti da ih volimo.

"Samo Allahovom milošću ti si blag prema njima, a da si osoran i grub, pobjegli bi iz tvoje blizine"

(Alu-Imran 159. ajet)

m

Summary

EUROPEAN EXPERIENCE OF THE IMAM IN THE DIASPORA

Mustafa Klanco

The Muslim tradition distinguishes Sunni and Shia concept of imamah. The Sunni concept includes a number of different approaches varying from Arabic, Turkish to traditional Bosnian approach. The work of imam in the Muslim diaspora, like the one in the western European social and civilizational environment, requires expressive and special professional qualification.

A number of special circumstances also have to be considered: the work leaves little time for the spiritual life; preservation of the Islamic identity in the Christian environment can be difficult; there is no coherent social environment (neighborhood, jamaat, masjid) and finally

the insufficient role of the family. There are a number of work concepts used by the imams acting in the European diaspora. The most important ones are: "Bosnian traditional" concept, "eastern-traditional-reform" concept and finally the concept that strives to tie the traditional and the contemporary.

The imam needs to work on improving the relations of his jamaat with the other jamats, other religious communities as well as political structures. The imam also needs to be open, gentle and patient towards people in his jaamat and in general.

This lecture was given Meeting of chief imams in diaspora, Norköping, Sweden, on the eve of Ramadan on October 19, 2002.

موجز

التجربة الأوروبية حول عمل الأئمة في الشتات

مصطفى كلانتسو

في التراث الإسلامي يوجد مفهومين مختلفين للإمامة، أحدهما سني والآخر شيعي. والمفهوم السني للإمامة يشتمل على رؤى مختلفة منها العربية والتركية، وهناك أيضا رؤيتنا البوسنية التقليدية. إن عمل الأئمة بين أفراد الشتات المسلم الذين يعيشون في أوساط اجتماعية وحضارية غربية أوروبية يقتضي تأهيلا علميا قويا ومتميزا. كما أنه توجد سلسلة طويلة من الظروف الخاصة التي يجب أخذها بعين الاعتبار عند الحديث عن عمل الإمام في صفوف الشتات: التفرغ للعمل والإنتاج يقلل من الوقت المخصص للحياة الدينية؛ صعوبة المحافظة على الهوية الإسلامية في البيئة الحضارية النصرانية، غياب الوسط الاجتماعي المتناسك (الجوار، الجماعة، المسجد) والدور غير الكافي الذي تلعبه الأسرة. ويمكننا أيضا أن نميز أساليب ومداخل مختلفة عند أئمتنا الذين يعملون بين أبناء الشتات في أوروبا، وأهمها: «الأسلوب البوسني التقليدي»، «الأسلوب الشرقي التقليدي الإصلاحي»، وهناك أيضا أسلوب ثالث يحاول ربط التقليدي بالحديث. ولكن من الناحية العملية في قيادة جماعة المسجد، ينبغي على الأئمة العاملين مع الشتات أن يعملوا على تطوير الروابط مع جماعات المساجد الأخرى، والجمعيات الدينية والمؤسسات السياسية، كما أن العمل مع أفراد جماعة المسجد ينبغي أن يكون متسما بالانفتاح واللطف والصبر.

ألقيت هذه المحاضرة في مدينة نورثشيبينغ السويدية، في ١٩ أكتوبر ٢٠٠٢ م، أمام ملتقى كبار الأئمة في الشتات استقبالا لشهر رمضان.